Introducció

MANUEL ROMERO I ANTONIO GÓMEZ VILLAR

Popular sense ser populista, intel·lectual sense ser acadèmic: Mark Fisher i la crítica cultural militant

> Molts dies em pregunto què hauria dit en Mark
> sobre això o allò.
> La seva escriptura feia que tot semblés més
> carregat de significat.
> Llegir-lo produïa addicció.
> — Simon Reynolds

Fa un quant temps, a propòsit d'un curs de formació que vam fer a l'Institut d'Estudis Culturals i Canvi Social (IECCS), Alberto Toscano, crític cultural i amic perso nal de Mark Fisher, deia amb certa estranyesa que li resultava sorprenent que l'obra de Fisher traspassés fronteres amb la velocitat i la contundència que les traspassava. Òbviament, Toscano no va dubtar mai de la qualitat i la profunditat analítica dels textos del seu col·lega; més aviat, la sorpresa es devia, com també va explicar, al fet que tant les inquietuds de Fisher, com les seves abundants

referències a la teoria i la cultura popular eren genuïnament britàniques. Qualsevol que prèviament n'hagi llegit alguns dels textos sabrà que allò que deia Toscano era cert. Moltíssims dels escrits de l'autor que ens ocupa en aquest volum són plens a vessar d'al·lusions a grups i estils musicals, sèries i programes de televisió, o interioritats polítiques i crítica cultural produïda al Regne Unit a partir de la segona meitat del segle xx. Aleshores, a què es deu l'interès tan brutal que ha generat més enllà de les fronteres del seu propi context nacional? O, per formular-ho en els termes amb què Fisher mateix s'interpel·la al primer dels articles d'aquesta compilació: per què *k*?

No s'entendria que el pensament de Fisher s'hagi internacionalitzat sense el marc de la globalització i la universalització de les conseqüències més nefastes, dels símptomes i els dolors compartits que ara s'estenen més enllà de les fronteres nacionals. Una de les grans virtuts de l'autor va ser identificar els orígens i la circulació d'aquests dolors i dotar-los d'un cos coherent, articular els efectes nocius del *realisme capitalista* sobre la vida psíquica i l'empobriment de la cultura. Parafrasejant Marx, els articles del crític britànic serien una cosa així com llançar un torpede a la línia de flotació d'un grapat de cossos depressius que es troben a la deriva enmig d'un malestar difús, empesos per la inèrcia d'una disfòria emocional de la qual semblen desconèixer les causes. A més, a la difusió de la seva obra caldria sumar-hi l'encomiable tasca editorial de compilar-ne i traduir-ne els articles, llibres i entrades del blog, a la qual volem contribuir humilment amb aquest volum. Aquesta aportació també

seria una manera de retre-li homenatge, és a dir, de trair l'autor, d'anar més enllà, de *samplejar* la seva veu, no perquè pensi per nosaltres, sinó perquè ens ajudi a plantejar-nos les preguntes adequades.[1]

La trajectòria intel·lectual de Fisher és molt particular i s'ha d'entendre a banda de les preocupacions clàssiques del món acadèmic, potser com una col·lecció d'inquietuds de caràcter personal i militant. Fastiguejat d'allò en què s'havien convertit els Estudis Culturals, una disciplina desconnectada dels problemes del món real el potencial de transformació dels quals havia estat neutralitzat i enclaustrat en les intrigues departamentals, Fisher se sentia fascinat pels nous reptes que oferia el ciberespai i les potencialitats del *postpunk*. Va ser així que, cuirassat en un arsenal teòric inspirat en els textos de Gilles Deleuze i Guattari, Baudrillard o Lyotard, entre d'altres, i amb la companyia d'intel·lectuals com Nick Land, Sadie Plant o Kodwo Eshun, el 1995 va crear la Unitat d'Investigacions sobre Cultura Cibernètica, més coneguda per l'acrònim, CCRU, al Departament de Filosofia de la Universitat de Warwick. Uns quants anys més tard, havent defensat la tesi doctoral, *Flatlines constructs: gothic materialism and cybernetic theory fiction*, va fundar el seu bloc *K-Punk*, amb l'objectiu de tornar a l'escriptura i recuperar la frescor més enllà de la pressió i els marcs encarcarats del món acadèmic. Però el que va començar sent

1 Beas, P., Cano, G., Lago, J., Romero M., Rubio-Pueyo, V. (2022), «Espectros de Mark. Leyendo a Mark Fisher en la crisis del realismo capitalista», *Pensamiento al margen. Revista digital sobre las ideas políticas*, 15, p. 5-7.

un experiment sense gaire importància aviat va esdevenir un lloc privilegiat per a l'aprenentatge i la proliferació d'idees. Des del començament, *K-Punk* va funcionar com a centre de nuada d'una xarxa molt més extensa, formada per col·legues i, alhora, crítics musicals, filòsofs o teòrics de l'arquitectura. Sense el bloc, el desenvolupament i l'evolució del *corpus* teòric de Fisher no podria ser entès. Els escrits aquí presentats s'han de llegir com a part d'una constel·lació molt més àmplia, en diàleg amb les seves pròpies conjuntures i les noves tendències del pensament que es gestaven a la blogosfera.

L'experiència com a professor i topar amb obres com la de Slavoj Žižek o Stuart Hall el van anar allunyant de mica en mica de les tesis defensades per la CCRU i el van acostar a posicions més matisades d'un acceleracionisme d'esquerra i un nou tipus de materialisme cultural, que ell definiria com a «modernisme popular». Això és especialment visible en la producció més tardana, sobretot en alguns dels textos publicats a *Ghosts of My Life*[2] i en la introducció lamentablement inacabada aquí present, «Comunisme Àcid». Resulta com a mínim curiós que de mica en mica es reconciliés amb una de les tradicions intel·lectuals que d'entrada rebutjava, tal com va fer amb els pioners dels Estudis Culturals, l'esmentat Hall o Raymond Williams, per exemple. En realitat, l'esperit transdisciplinari que caracteritza la totalitat de l'obra de Fisher, de la psicoanàlisi a la filosofia o la crítica musical,

2 Fisher, M. (2017), *Los fantasmas de mi vida. Escritos sobre depresión, hauntología y futuros perdidos*, Buenos Aires, Caja Negra.

connecta amb els anhels postdisciplinaris dels Estudis Culturals de la dècada dels seixanta i la Nova Esquerra britànica, com també amb l'ambició de pensar i escriure com una forma d'intervenció política i una aposta autènticament marxista per posar la teoria al servei del canvi social.

Una escriptura intempestiva i rapsòdica

David Harvey, en un llarg i brillant article en què intenta explicar la dialèctica interna del pensament de Williams, proposa una hipòtesi que bé podria aplicar-se a la vida i l'obra de Fisher. La seva pertinença de classe el vinculava a la misèria de l'experiència viscuda dels oprimits. Així i tot, el seu estatus adquirit d'intel·lectual li proporcionava un canvi de perspectiva, un lloc privilegiat d'observació i producció científica. Com Williams semblava que indicava, no podem funcionar sense totes dues coses: sense l'abstracció que ens condueix a desvelar el caràcter universal de l'explotació a través de la teoria ni tampoc sense el fet en brut de les realitats experimentades. Fer-ho seria «disminuir, o fins i tot perdre, la pura ràbia contra la injustícia i l'explotació que impulsa tant l'esforç pel canvi social».[3] Aquest «particularisme militant», terme encunyat per Harvey, probablement és la clau de l'en-cantament que l'obra de Fisher produeix. La seva és l'escriptura de

3 Harvey, D. (2018), *Justicia, naturaleza y la geografía de la diferencia*, Madrid, Traficante de Sueños, p. 58.

l'intel·lectual apassionat: una barreja entre la precisió analítica del millor dels teòrics i militants, l'abundant erudició i els recursos bibliogràfics de l'acadèmic i l'ardor i la ràbia que escup des del més profund de les entranyes l'oprimit. A més, el seu estil i les seves inquietuds ens ensenyen una cosa molt important, sobretot als qui ens sentim atrapats en els circuits acadèmics i la seva política autoritària de publicacions: la intel·ligència i el rigor no estan renyits, en absolut, amb les experiències de la quotidianitat o amb la cultura popular i el *mainstream*.

Rosa Luxemburg va dir una vegada que no és possible llançar contra la classe obrera un insult més groller ni una calúmnia més indigna que la frase «les polèmiques teòriques són només per als acadèmics». El crític britànic, a partir de la mateixa experiència del desclassament, sembla que va arribar a les mateixes conclusions: ens han fet creure que tractar la gent com si fos intel·ligent és «elitista», mentre que tractar-los com si fossin estúpids és «democràtic», deia.

Una sèrie de tòpics ja gairebé apareixen de manera automàtica al costat del nom de Fisher, que ens permeten cartografiar i orientar-nos en el nostre present: realisme capitalista, *hauntologia*, modernisme popular, futurs perduts, anhedonia depressiva, cancel·lació del futur, etc. Als seus escrits una constel·lació de conceptes s'hi succeeixen sense una direcció fixa. El lector aviat advertirà que els textos de Fisher tenen un ritme àgil: s'hi succeeixen anàlisis sobre música, televisió, sèries, pel·lícules, literatura o filosofia. El que ens proposa és una escriptura i una vocació popular mitjançant la ressenya de llibres, el

comentari de pel·lícules, l'anàlisi de sèries de televisió o la contextualització d'un àlbum de música. És un crític del que és concret i del que és particular; les seves reflexions sempre parteixen d'un objecte definit. Les seves anàlisis culturals no funcionen a la manera de simples exemples d'idees elaborades prèviament. Una cosa és escriure *sobre* música o cinema; una altra de ben diferent, escriure *des de* i *amb* la música o el cinema. En un sentit deleuzià, podríem dir que el seu exercici d'escriptura és un artefacte que el fa esdevenir i produir. La seva atenció al fet quotidià segueix les petjades de l'Escola de Birmingham i els estudis culturals, i situen Richard Hoggart i Hall com a precursors. Quan reflexiona sobre esdeveniments polítics, ho fa per mostrar com els seus símptomes penetren el conjunt de la vida quotidiana. Hi ha una clara voluntat política rere el gest de recuperar la música, la literatura o la televisió, que, segrestades avui pel mercat, deprimeixen la imaginació.

Fisher ens proposa una classe d'escriptura no sotmesa al jou d'alguns formalismes acadèmics que resulten asfixiants, els quals domestiquen, neutralitzen i anul·len fenòmens que no entren dins dels seus paràmetres i mètriques. *K-Punk*, alter ego digital de Fisher amb què signava els escrits en un circuit de blogs, li va permetre traçar una línia de fuga a les cotilles de l'escriptura acadèmica. Això no el va conduir a una posició antiintellectualista, sinó a pensar en la potència d'aquelles formes del discurs considerades marginals. La seva proposta se'ns presenta rigorosa i lúcida, però no pas acadèmica, a

partir d'un ús poc convencional dels conceptes. El resultat és un estil perspicaç i punxant:

Vaig començar a publicar al blog com una manera de tornar a escriure després de l'experiència traumàtica de fer un doctorat. El treball del doctorat fa que creguis que no es pot dir res sobre cap tema fins a no haver-ne llegit totes les autoritats. Però escriure al blog semblava un espai més informal, sense pressions. Era una manera de forçar-me a tornar seriosament a l'escriptura. […] Però avui em prenc el blog com una cosa molt més seriosa que les publicacions acadèmiques.[4]

Es va proposar desbordar el format d'escriptura acadèmica així. En efecte, múltiples dispositius acadèmics (rànquings, estadístiques, memòries de recerca, taules comparatives, informes, plataformes o registres virtuals de citacions, publicacions, seguidors, etc.) imposen una epistemologia subalterna, una inhibició permanent que ens porta a interioritzar la por de les mateixes condicions d'enunciació. Els dispositius de captura canalitzen l'expressió del moviment, en controlen el sentit i en guien l'imaginari. La definició de l'«excel·lència» acadèmica, de la «qualitat», implica un nombre infinit i complex de regles que, per complir-les, és a dir, per excel·lir, l'investigador ha de fixar més l'atenció a ajustar-s'hi bé que al tema mateix de la investigació. L'investigador ideal és l'emprenedor, empresari de si mateix, competitiu, actiu,

4 Fisher, M. (2021), «Las cosas pueden ser diferentes también en el futuro: Entrevista con Rowan Wilson para Ready Steady Book (2010)», *K-Punk – volumen 3. Escritos reunidos e inéditos (reflexiones, comunismo ácido y entrevistas)*, Buenos Aires, Caja Negra, p. 157-174.

polivalent i flexible, que desenvolupa l'esperit emprenedor, la innovació i l'autorealització, disposat a comprometre's en el procés cec i permanent de competència per contractes, publicacions i projectes. El resultat no pot ser més paradoxal: els dispositius de control que intenten incentivar la qualitat de la investigació acaben rebaixant-la.

Si bé Fisher es deixa acompanyar per una constel·lació teòrica recurrent, no va deixar mai de banda el caràcter intempestiu i rapsòdic de la seva escriptura. Els textos s'inscriuen en una dimensió rapsòdica i no orgànica: recull intuïcions i preocupacions sorgides en èpoques diferents i les desenvolupa segons camps de coneixement diversos. Proposa una metodologia recombinant d'escriptura, travessada per agenciaments col·lectius d'enunciació, davant dels desenvolupaments merament lineals que reclama el contingut argumental. Des de la insatisfacció experimentada per la manera de pensar que permeten les formes acadèmiques, es proposa desafiar així els criteris des dels quals continuem pensant. En la seva vasta producció, un oceà de textos, notes, entrevistes i intuïcions, es tracten temes que tornen una vegada i una altra, mirats des de prismes i perspectives diferents, elaborats sota circumstàncies i criteris dispars, i a la llum d'objectes que desafien les categories ja pensades. La de Fisher és una forma de discurs diferent; les seves reflexions esdevenen singulars. Ens trobem amb una experiència de pensament intempestiva i, en certa manera, irrepresentable. Llegint-la, només en podem sortir més problematitzats. S'intueix en les seves formes una mica de la desmesura pròpia de la filosofia nietzscheana: «Actuar contra el seu temps i,

així, sobre el seu temps i, espero, a favor d'un temps que vindrà».[5]

El treball o la vida: la societat de control i la dimensió psicosocial del postfordisme

> You are not an individual. You are never alone.
> Even when you think you are, you aren't.
> — Jeremy Gilbert[6]

Probablement, el gruix de l'obra de Fisher s'hauria d'interpretar com una sèrie de declinacions d'un nucli bàsic: la noció de realisme capitalista, aquell principi de Margaret Thatcher que va acabar imposant-se com la ideologia triomfant del neoliberalisme, basat en la naturalització de la seva lògica de funcionament com l'única possible. Aquesta idea es va desenvolupar àmpliament al llibre de títol homònim, *Realisme capitalista. No hi ha alternativa?*,[7] que aviat va atorgar a Fisher el reconeixement de l'esquerra britànica i, poc temps després, també l'internacional. Aquesta obra és la culminació d'una sèrie d'inquietuds intel·lectuals, investigacions i experiències prèvies, i una amalgama de referències bibliogràfiques,

5 Nietzsche, F. (2000), «Prólogo», a *Consideraciones Intempestivas*, Madrid, Alianza.

6 Text de Jeremy Gilbert titulat *My friend Mark*, publicat pocs mesos després de la mort de Mark Fisher, l'any 2017.

7 Fisher, M. (2016), *Realisme capitalista. No hi ha alternativa?*, Barcelona, Virus, trad. Pablo Romero.

videogràfiques i musicals sobre les quals havia estat assajant al seu bloc i a altres publicacions en forma d'articles i textos breus, molts dels quals estan disponibles en aquesta compilació. Una part important no només del llibre que en va precipitar la popularitat, sinó també de la seva biografia, es va centrar a buscar les causes socioculturals dels trastorns de salut mental. Des d'una edat ben primerenca, a l'adolescència, segons va fer saber l'autor mateix en diverses entrevistes i alguns dels seus escrits, fins al seu suïcidi l'any 2017, Fisher va patir múltiples depressions i va passar per diversos centres hospitalaris. Estava convençut que la seva condició de malalt mental estava íntimament lligada als seus orígens de classe i va ser això que el va empènyer a indagar les determinacions entre les transformacions del sistema capitalista i les causes del creixement exponencial dels trastorns de salut mental. «Com s'ha tornat acceptable que tanta gent, i especialment tanta gent jove, estigui malalta?»,[8] es demanava.

Abans de començar a rastrejar les empremtes sociopolítiques del malestar contemporani, caldria interrogar-se sobre la qüestió següent: determinat període del desenvolupament capitalista pot trobar un els seus equivalents patològics? És a dir, és possible vincular l'estadi actual del sistema capitalista, el neoliberalisme, amb l'abundant proliferació de trastorns de salut mental? Aquesta és una pregunta que ens obliga a contextualitzar la malaltia, sobretot les relacionades amb el malestar psíquic, i només s'hi pot trobar una resposta examinant

8 Fisher, M., *Realisme capitalista. No hi ha alternativa?*, op. cit., 45.

les transformacions sociopolítiques esdevingudes les darreres dècades. Ha provocat efectes sobre la salut dels treballadors el pas d'un règim d'acumulació a un altre, les variacions que han provocat el trànsit d'una arquitectura social a una altra de molt diferent? Per al crític britànic, els símptomes i les seves manifestacions no es poden aïllar de la resta de camps socials, com ara l'economia, la política o la cultura. Això no vol dir que Fisher subordini totalment els trastorns de salut mental a altres esferes del domini social, de manera que s'oposi a qualsevol diagnòstic del discurs clínic, sinó que allò que realment li interessava, i això és una constant en molts dels textos que trobarem en aquest volum, era desvelar-ne i la dimensió política i emfasitzar-ho.

El manifest «Tots estem molt ansiosos. Sis tesis sobre l'ansietat», publicat l'any 2014 per l'Institute of Precarious Consciousness i referenciat per Fisher diverses vegades, va reforçar les intuïcions prèvies dels seus escrits i va aprofundir en la idea que cada període històric troba la seva correspondència amb l'aparició de nous símptomes del malestar, els quals, per tant, no es poden interpretar al marge del mode de producció dominant. Així, en polititzar la salut mental, la sostreu del «naturalisme capitalista», és a dir, del lloc «natural» assignat, i li permet atendre'n les causes socials:

> Cada fase del capitalisme té una afecció especial que el manté unit. Això no és una situació estàtica. La prevalença d'una afecció dominant en particular només és sostenible fins que estratègies de resistència són capaces

de trencar aquesta afectació particular i/o les seves fonts socials són formulades. Per tant, el capitalisme constantment entra en crisi i es recompon al voltant de les afeccions més recents.[9]

Quines són, doncs, les afeccions pròpies de l'estructura de sentiments del capitalisme tardà? A quines noves expressions de la malaltia va donar lloc el trànsit del règim fordista de la fàbrica a la societat postfordista de la flexibilitat? Quines conseqüències psicològiques va tenir l'obertura de la societat disciplinària del tancament a una altra de regida pel control i la incertesa? O, per expressar-ho en termes materialistes, quina és l'economia política del malestar contemporani? Fisher es proposa atendre la dimensió fenomenològica de la precarietat, com a experiència viscuda, i les afeccions psicològiques que genera: la depressió, l'eufòria consumista, etc.

A partir de la dècada dels setanta, es va armar tota una contraofensiva de l'heterogeni bloc capitalista amb l'objectiu de donar una rèplica contundent, tant al poder dels treballadors organitzats en sindicats i altres formes d'associacions obreres, com a les energies alliberades a partir de la segona meitat del segle xx. Des del final dels anys cinquanta ja començaven a conjuminar-se algunes de les revoltes que van abastar tot el món i que assoliren el punt àlgid el mes de maig del 1968. No obstant això,

9 Institute for Precarious Consciousness (2014), «We are all very anxious», *Plan C*, (4 d'abril), <weareplanc.org> [Consulta: 08/01/2024].

la reorganització de les forces del mercat tindria com a resultat la cooptació de parts de les energies vitals d'alliberament de les cadenes del règim fordista de la fàbrica, que condemnava els treballadors a una vida repetitiva i tediosa a canvi d'un salari per garantir els recursos bàsics i satisfer les falses promeses de la nova societat de consum. Raoul Vaneigem, teòric dels corrents situacionistes, al seu llibre *Tractat del saber viure per a ús de les generacions joves*,[10] publicat un any abans de l'explosió del Maig francès, escrivia: «No volem un món on la garantia de no morir de gana equivalgui al risc de morir d'avorriment». Tot i això, a causa del desconcert general dels corrents dominants de l'esquerra, amb honroses excepcions, i la seva debilitat a l'hora de proposar un horitzó alternatiu, les demandes antiautoritàries en conjunt van ser absorbides i, en un procés de metamorfosi sense precedents, posades al servei de la construcció del projecte neoliberal. Assumir aquesta derrota històrica com el desenvolupament de tensions multifocals, el desenllaç d'una correlació de forces i debilitats geopolítiques, és una cosa molt diferent de la visió conservadora que comparteixen alguns sectors de l'esquerra i la dreta política: la interpretació de les revoltes com una expressió de l'hedonisme dels joves estudiants i, per tant, el seu alçament com la condició de possibilitat del neoliberalisme, res més que una conseqüència lògica.

10 Vaneigem, R. (2008), *Tratado del saber vivir para uso de las generaciones jóvenes*, Barcelona, Anagrama.

Al text «Comunisme Àcid. Una introducció inacabada» el projecte de manuscrit que va quedar interromput després de la seva mort i que es troba recollit en aquest volum, Fisher analitza amb certa profunditat, parafrasejant el títol del famós assaig de Susan Buck-Morss, com el fracàs forçat d'una altra modernitat va conduir del món somiat a la catàstrofe. Per dir-ho amb alguns termes gramscians, si Hall va definir el thatcherisme com una revolució passiva, un projecte de modernització regressiva, per a Fisher el cop d'estat a Xile del 1973 es podria definir com una guerra de moviments que pretenia obturar la possibilitat d'altres horitzons. L'experiment xilè va acabar convertit en l'avantsala brutal de la implementació ideològica del neoliberalisme, aquesta vegada sí, la condició material de possibilitat. Tant és així que, un cop portat a terme el cop d'estat, l'exèrcit es va posar en contacte amb un grup d'investigadors que havien estat formats al Departament d'Economia de la Universitat de Chicago, deixebles de Milton Friedman i Arnold Harberger, amb el propòsit d'elaborar un pla econòmic per a la reconstrucció del país, finalment conegut com «El ladrillo».

El desenvolupament d'aquest nou sistema d'aliances entre sectors de l'economia, la cultura i la política va permetre implementar tot un seguit de reformes que van donar lloc a la reestructuració postfordista. És a dir, a viure una vida inundada per un estat de precarietat permanent, entenent aquí precarietat no únicament en un sentit laboral, sinó com un debilitament forçós de la vida en conjunt, que es pot concretar en algunes de les mesures següents: 1) La substitució del treball fix per formes cada

cop més informals i itinerants; 2) L'actualització periòdica de la situació laboral mitjançant sistemes de «desenvolupament professional continu» per a l'avaluació dels mateixos assoliments; 3) L'atac als serveis públics, els programes de benestar social o els sindicats. A més, la inoculació ideològica d'aquest nou estadi del capitalisme a tots els racons de la quotidianitat va aconseguir generar un clima d'incertesa generalitzat, i així va provocar un estat permanent de pànic de baixa intensitat.[11]

La submissió dels cossos a les noves societats de control i la pulsió d'hipervigilància autoinduïda ha generat noves classes de malestar. La fatiga industrial associada als entorns laborals de la fàbrica, el deteriorament físic i el tedi de la monotonia, ha donat pas a l'esgotament i la saturació intel·lectual i somàtica, i ha provocat la multiplicació de malalties i nomenclatures fins ara desconegudes i menyspreades pel discurs científic. En una lectura molt suggeridora dels textos de Fisher, el sociòleg César Rendueles va apuntar una vegada que la bipolaritat, caracteritzada per alternar fases maníaques i depressives de l'estat d'ànim, és en realitat un trastorn adaptatiu als cicles d'acumulació i de possessió cada cop més curts del neoliberalisme: a mesura que la producció i la distribució són reestructurades, també ho són els sistemes

11 Fisher, M. (2012), «Time-wars: towards an alternative for the neo-capitalist era», *GonzoCircus*, <https://www.gonzocircus.com/exclusive-essay-time-wars-towards-an-alternative-for-the-neo-capitalist-era> [Consulta: 08/01/2024].

nerviosos, diria Fisher.[12] És una peculiaritat radicalment nova del capitalisme tardà la que provoca que els éssers humans estiguem atrapats en períodes frenètics de rotació entre l'ocupació i la desocupació, cosa que té com a conseqüència habitual la incertesa respecte al futur.

És més senzill, aleshores, deduir ara que l'increment desorbitat d'altres afeccions que es caracteritzen per la manca de control i previsió cap al que vindrà –i, per tant, també per llançar una mirada malenconiosa cap a un passat de certeses més grans–, com l'ansietat o la depressió, es trobin íntimament lligades amb les transformacions polítiques i econòmiques de les darreres dècades. Com dèiem, Fisher mateix ha narrat diverses vegades com el seu fort trastorn depressiu sempre va estar mediatitzat per la seva condició precària i una trajectòria professional inestable. Fa uns quants mesos, el politòleg Pablo Simón explicava a la televisió que allò que resulta una novetat respecte a les generacions anteriors no és que visquem en pitjors condicions, sinó que no hi ha evidències ni expectatives que el futur sigui millor que l'estat actual del nostre present. És així que amb l'absència d'una sortida al laberint de la precarietat vital, la nostàlgia es revela com un símptoma d'època, un afecte poderós provocat per la pèrdua del sentit històric: això que Fredric Jameson anomenava el trencament de la cadena significant. La profecia de la fi de la història, que mai no es va

12 Fisher, M. (2005), «October, 6, 1979: capitalism and bipolar disorder», *K-punk*, <http://k-punk.abstractdynamics.org/archives/005660.html> [Consulta: 12/01/2024].

complir, consistia a fer de la quotidianitat una multiplicació d'estímuls dispersos, una juxtaposició de moments per l'absència d'una èpica coherent. No és casualitat, com explica Franco «Bifo» Berardi,[13] un altre dels referents intel·lectuals del crític britànic, que l'increment de consum d'ansiolítics als anys noranta vingués acompanyat del nou paradigma econòmic i cultural i de les promeses incomplertes d'alliberament al ciberespai.

> La conseqüència d'aquesta addicció a la matriu de l'entreteniment és una interpassivitat agitada i espasmòdica, acompanyada d'una incapacitat general per concentrar-se o focalitzar. Els estudiants no poden connectar la seva falta de focus en el present amb el seu fracàs en el futur; no poden sintetitzar el temps en alguna mena de narrativa coherent.[14]

Així com per als pioners dels Estudis Culturals, de Williams a Hoggart, l'exercici professional en l'educació per a adults va tenir una importància colossal per al desenvolupament de l'ull clínic amb què van copsar les transformacions culturals del segle xx, per a Fisher la relació amb els seus alumnes serà fonamental per situar tota una sèrie de patologies emergents al segle xxi. La precisió analítica de l'autor, una vívida pulsió intel·lectual basada,

13 Berardi, F. (2003), *La fábrica de la infelicidad: nuevas formas de trabajo y movimiento global*, Madrid, Traficante de Sueños.

14 Fisher, M., *Realisme capitalista. No hi ha cap alternativa?*, op. cit., p. 53.

moltes vegades, en la pròpia experiència i la crítica experimental al blog *K-Punk*, el van convertir en una de les veus privilegiades de la nostra era per revelar les entranyes de l'economia política del patiment a les societats postmodernes. Al text «No s'avorreix ningú, tot és avorrit», que podreu trobar en aquesta compilació, explica que si bé el capitalisme cibernètic ha neutralitzat el tedi mitjançant la proliferació d'estímuls de baixa intensitat, cosa que s'observa, per exemple, a la compulsió per actualitzar el *timeline* de Twitter una vegada i una altra, també ha extirpat l'aura de la cultura que encara conservava la capacitat per sorprendre. Això provoca modificacions en la conducta: el que abans es podia assenyalar com una patologia, amb un diagnòstic com el del trastorn per dèficit d'atenció i hiperactivitat (TDAH), ara, per a les noves generacions, és un tret ontològic.

Al seu llibre *Realisme capitalista*, Fisher defineix aquest estat anímic ampliat amb el nom d'«anhedonia depressiva», la qual cosa ja no consistiria en la incapacitat per sentir plaer, sinó en la incapacitat de fer qualsevol cosa que no sigui buscar-lo. Aquestes pulsions inconscients s'acoblen perfectament amb la ideologia dominant de l'absolutisme felicista, la resiliència i la literatura d'autoajuda, les noves tecnologies i les formes de treball flexible, i eliminen la possibilitat d'un *afora*. El capital ara és esmunyedís, va fugir dels vells centres disciplinaris, malgrat que avui dia encara interpreten un paper fonamental, i es volatilitza en totes les àrees de l'estructura social. Ja no hi ha grans diferències entre el treball i el lleure o

la cultura, o, per formular-ho en els termes clàssics, entre la base i la superestructura.

> El treball precari comporta nous tipus de misèria: la pressió permanent, possibilitada per les telecomunicacions mòbils, implica que la jornada laboral ja no tingui tancament. Una població sempre connectada viu en un estat de depressió insomne, incapaç de desconnectar-se.[15]

La pregunta que es podria fer, a hores d'ara, que és l'interrogant a què Fisher vol trobar una resposta, seria: hi ha alternativa? Hi ha una sortida política a aquest laberint patològic anomenat neoliberalisme? Al llarg de la seva vida, el pensador britànic va assajar maneres de militància, i, repetidament, va aconseguir treure forces de feblesa quan es van agreujar els episodis depressius per continuar escrivint a *K-Punk* i intervenint en la conversa pública. Tenia clar que el pensament que no és possible esbossar un altre horitzó… és un parany! Un altre dels símptomes que va observar en el seu alumnat, i que més tard extrapolaria a la sensació d'esgotament generalitzat entre les classes populars, és el de la «impotència reflexiva», un pessimisme històric articulat al voltant de l'experiència de la inferioritat instal·lat als cossos i que funciona a la manera d'una profecia autocomplerta: la

15 Fisher, M. (2012), «The future is still ours. Autonomy and post-Capitalism», *AutoItalia*, <https://autoitaliasoutheast.org/blog/the-future-is-still-ours/> [Consulta: 11/01/2024].

idea que res no canviarà i, per tant, no hem de fer res per canviar-ho.[16]

La inèrcia que no hi ha una possibilitat real de transformació és part del nucli bàsic del realisme capitalista i del seu correlat ideològic. Com havíem esmentat, la percepció d'un malestar difús generalitzat s'imposa al mode d'una potència depressiva que ja no es pot curar, només posposada en el temps mitjançant l'ús de teràpies psicològiques d'adaptació a un sistema que és per definició inhabitable i el consum de fàrmacs com ansiolítics o antipsicòtics. La probabilitat de trobar una via d'escapament a l'epidèmia de trastorns de salut mental seria inversemblant, perquè està subjecta a un substrat biològic i, aleshores, immutable. La reducció de la malaltia a un simple desequilibri químic al cervell, d'una banda, afavoreix el discurs d'una societat formada per individus, i erradica així la possibilitat d'antagonisme i conflicte social; i, de l'altra, es converteix en un mercat enormement lucratiu per a les grans companyies farmacèutiques. És a dir, et fan emmalaltir i, després, et venen una cura que no és tal, sinó que simplement et permet continuar al circuit de l'explotació per un temps limitat, fins a recaure en un altre brot de pànic o depressió. Per això, per a l'autor que ens ocupa en aquestes pàgines, «aquesta depressió és, en

16 Polítiques de la desidentitat [Indiqueu la pàgina del llibre on es troba]

si mateixa, tant un símptoma com la causa d'una mica més: la descomposició de la solidaritat de classe».[17]

L'hauntologia: tornar sobre els futurs perduts

Aleshores, com es deslliguen les amarres que mantenen unit el bloc històric del capitalisme tardà? O, en paraules de Fisher mateix, com es mata un zombi? Deleuze, en el seu conegudíssim «Post-scriptum. Sobre les societats de control», es va interrogar sobre la voluntat de l'esquerra d'oferir una resposta política a les encara incipients condicions del postfordisme:

> Una de les qüestions més importants és la inadaptació dels sindicats a aquesta situació: lligats històricament a la lluita contra les disciplines i als centres de tancament, com es podrien adaptar o deixar pas a noves formes de resistència contra les societats de control? Es pot trobar un esbós d'aquestes formes futures, capaces de contrarestar les delícies del màrqueting?[18]

Fisher es proposa una crítica cultural i política, una anàlisi de les transformacions subjectives a partir de la interpretació dels fenòmens estètics. O, dit en altres termes, mostrar en quina mesura la dimensió política de la

17 Fisher, M. (2018), «Currently, our desidere is nameless», *The European*.

18 Deleuze, G. (1999), *Conversaciones*, València, Pre-textos.

cultura està inscrita en les nostres coordenades ideològiques. Atén, doncs, els aparells ideològics contemporanis i traça una interrogació sobre els modes de subjectivació a la cultura, una sospita sobre els productes culturals i sobre què s'hi expressa. Tota la seva obra s'articula a partir d'una premissa fonamental: avui assistim a una crisi de la imaginació a la cultura popular. Des d'aquesta perspectiva, es demana per què la cultura ha perdut la capacitat d'agafar i articular el present, per la seva despolitització. Quin futur ens permet imaginar la cultura contemporània? Cal pensar com s'intervé sobre aquesta cultura que s'ha reconciliat amb el present i que en participa activament, del realisme capitalista. La cultura de masses encara és un terreny de lluita política, no pas un espai clausurat per les formes capitalistes. Vet aquí una metodologia d'anàlisi: cartografiar les formes del malestar analitzant la cultura contemporània, i, alhora, assenyalar el potencial transformador de la cultura.

Influït per les teoritzacions de Louis Althusser, Fredric Jamenson i Žižek, va introduir el concepte de «realisme capitalista», que ja és clàssic, amb el qual va assenyalar la impossibilitat de concebre formes alternatives a l'interior del marc capitalista. Avui les lògiques del capitalisme dibuixen els límits de la vida política i social. És una narrativa global que neutralitza qualsevol amenaça que en posi en perill l'existència. D'això en deriva la clàssica asseveració: «És més fàcil imaginar la fi del món que la fi del capitalisme». Fisher, com dèiem prèviament, defineix el realisme capitalista com una atmosfera que condiciona la producció de cultura, la regulació del treball i

l'educació; una barrera invisible que impedeix el pensament i l'acció genuïna. Dona compte d'una atmosfera que ho abasta tot però és invisible; penetra en tota la producció cultural i en les formes d'interacció social, i reprodueix el capital com l'única realitat possible.

Aquesta és, doncs, la constatació en el nostre present: vivim en un moment de declivi de la nostra imaginació individual i col·lectiva. L'experiència del tedi s'ha installat en la lògica del realisme capitalista; un avorriment que neix de la sensació que no hi ha alternativa, una despotenciació que pren la forma de consum mercantil, reduït al que és banal i mediocre. El problema del realisme capitalista té a veure amb la manera com s'ha convertit en una patologia de l'esquerra, amb com hem interioritzat aquesta narrativa. El símptoma principal del realisme capitalista a les esquerres és l'auge de la nostàlgia. Però, contrari a aquest conservadorisme sensible, a aquesta tonalitat nostàlgica i a la força del consum repetitiu, Fisher ens convida a buscar els futurs perduts.

Fisher ha estat una de les figures que millor ha sabut portar al present la promesa incomplerta de les dècades dels seixanta i setanta des d'una perspectiva benjaminiana. Introdueix el concepte d'«hauntologia», referit als futurs perduts, a allò que mai va passar, però que podria haver-se realitzat. L'«hauntologia» és una ontologia del que és fantasmal; hi és i no hi és: «Necessitem construir allò que es va prometre tantes vegades, però que no es va fer mai efectiu al llarg de les successives revolucions culturals de la dècada dels seixanta: una esquerra antiautoritària efectiva […] El problema crucial que afrontem

avui dia: la relació del desig amb la política en un context postfordista».[19] Fisher proposa repetir el 1968, reclamar-ne els espectres, convocar-nos com a coetanis i contemporanis de la seva possible repetició, d'efectuació des del present.

El pacte posterior al 1945 va ser possible gràcies al silenciament del dolor material del cos; i el 1968 va construir una escena des de la qual aquest dolor es pot polititzar. L'esquerra va entrar en crisi per la seva incapacitat per anomenar el que és desitjable, per anar més enllà de les formes disciplinadores de l'esquerra fordista i els seus aparells sindicals; una crisi a conseqüència de la seva renúncia a disputar la rearticulació després de l'esdeveniment del 1968. Com va escriure Fisher, «l'esquerra no va aconseguir mai processar aquest cop; en va quedar malparada i no va entendre la manera com el capital va poder donar mobilitat i metabolitzar el desig del treballador d'emancipar-se de la rutina fordista».[20] El 1968 va comportar, doncs, un canvi de règim libidinal. La resposta de l'esquerra va ser una fugida enrere, tornar a la disciplina de classe; i la resposta de l'autonomisme i els sectors alliberats va consistir en un replegament interior, confiar en l'alliberament des del pla d'immanència. Dues respostes que van deixar les promeses del 1968 en un desert llarg i àrid. S'entén, doncs, que Fisher, seguint una metàfora de Christian Marazzi, digui que els treballadors postfordistes «són com el poble jueu una vegada que va

19 Fisher, M., *Realisme capitalista. No hi ha alternativa?*, op. cit., p. 159.

20 Ibid.

deixar la casa de l'esclavitud al Vell Testament: alliberats d'una subjecció a què ja no volen tornar, abandonats al desert, confosos respecte del camí per seguir».[21]

Aleshores, una bona part de l'esquerra institucional, constituïda majoritàriament pels sindicats i els partits comunistes, ancorada en les pretèrites certeses del fordisme, va proporcionar una rèplica conservadora a les agitacions de la dècada dels seixanta. D'altra banda, el laborisme i la socialdemocràcia van claudicar davant del neoliberalisme, i es van adaptar al marc del realisme capitalista. De fet, com un exemple notable, quan l'any 2002 van preguntar a Margaret Thatcher quin havia estat el seu èxit polític més gran, va respondre: Tony Blair i el nou laborisme.[22] Només alguns corrents de la nova esquerra van tenir la sensibilitat necessària de fer una lectura política en clau emancipatòria de l'adveniment dels *nous temps*. Tal fou el cas de Stuart Hall, i amb ell alguns intel·lectuals de la Nova Esquerra i els Estudis Culturals, o el de Toni Negri i «Bifo», per esmentar dos dels representants més coneguts de l'esquerra autonomista. En tots dos casos, encara que des de diferents coordenades, es va celebrar el trencament amb la societat disciplinària i es va apostar per connectar amb els anhels d'alliberament propis de l'esperit dels temps i amb el seu horitzó cultural, el Maig del 68. Per a Fisher, podríem començar a esbossar un full de ruta elaborant una mena de síntesi

21 Fisher, M., *Realisme capitalista. No hi ha alternativa?*, op. cit., p. 66.

22 Hall, S. (2018), *El largo camino de la renovación*, Madrid, Lengua de Trapo.

entre tots dos fluxos, a més d'altres experiments militants com els grups d'autoconsciència feminista dels anys setanta, a què fa referència en els darrers escrits. En les seves pròpies paraules: no hem de triar entre Gramsci, Deleuze o Guattari; entre una perspectiva hegemònica i una política del desig.[23]

Aquest podria ser un primer pas per dissenyar una nova crítica materialista i continuar erosionant els pilars ja deteriorats del neoliberalisme zombi. La crítica emergent hauria de disposar, d'una banda, com il·lustra Fisher mateix, de l'habilitat per diagnosticar els símptomes d'esgotament a les vivències quotidianes, a les noves maneres de treballar i, com veurem a continuació, a l'examen implacable i intel·ligent dels productes culturals; i, de l'altra, de prou creativitat i imaginació per rastrejar en la cultura popular les *petjades d'altres possibilitats*, les potències creatives que aguaitaven, en paraules de Herbert Marcuse, sota l'aparença del fantasma d'un món que podia ser lliure.

Fisher va popularitzar l'expressió «cancel·lació del futur».[24] Amb aquesta frase es referia no només a una ofensiva des de dalt, sinó també a una crisi des de baix. La millor manera de treballar per evitar la nostàlgia comporta elaborar els dols de la pèrdua i recuperar les possibilitats perdudes d'aquests passats, l'obertura i l'exploració dels horitzons que no es van poder transitar. Fisher no proposa una mirada nostàlgica, l'anhel d'un món passat, sinó la reclamació de l'«encara no», del que no es va

23 Fisher, M., «Currently, our desidere is nameless», op. cit.

24 Fisher, M., *Realisme capitalista. No hi ha alternativa?*, op. cit.

materialitzar, pensar la potència per efectuar d'aquell moment. Apel·la a la malenconia com a rebuig a acomodar-se als horitzons tancats del que ell va anomenar «realisme capitalista».

En Fisher no hi ha una actitud pessimista davant del cru realisme capitalista. A les seves anàlisis sempre s'intueix la possibilitat de pensar i travessar altres horitzons a partir de noves sensibilitats. La desesperança que constata el realisme capitalista no tanca el moment creatiu. Ens convoca a una oscil·lació permanent entre l'interior de la cultura capitalista i l'exterior que rebutja integrar-s'hi. Vet aquí una tensió entre les dinàmiques de l'alliberament i els tancaments; entre una mirada spinoziana, optimista i jovial, i l'anàlisi de les conseqüències culturals i psicològiques del capitalisme. Fisher s'ha convertit així en un hereu fidel d'aquella màxima gramsciana, «el pessimisme de la intel·ligència i l'optimisme de la voluntat». Tota l'energia de Fisher es va concentrar a problematitzar i il·luminar la possibilitat d'un futur diferent davant de tanta resignació presentista. Quines són les causes socials i polítiques i les expressions culturals d'aquest esgotament? Quines són les dimensions afectives en joc? No trobarem a les seves reflexions arengues doctrinàries ni receptes prescriptives. Però sí que va dibuixar una tasca sempre inconclusa: hem d'esquerdar el realisme capitalista, hem d'inventar el futur. A nosaltres, continuar realitzant la *funció Fisher*, atenent les seves complexes i fecundes preguntes.